

Aurelius Augustinus

Geef mij te drinken

Verhandelingen (1-23) over het Johannesevangelie (1-5)

[*Tractatus I - XXIII in euangelium Johannis I - V*]

Ingeleid, vertaald en van aantekeningen voorzien door
Hans Tevel en Hans van Reisen

Inhoud

Inleiding	7
Ordelijk verzameld	7
Augustinus' visie op het Johannesevangelie	10
Schriftcommentaar	12
Vers-voor-vers: doel en werkwijze	13
Verhandeling (<i>tractatus</i>) als genre?	16
Liturgisch kader?	19
Datering	21
Kerkelijk panorama achter de verhandelingen 1-23: donatisten, arianen en andere groepen	24
Achtergronden van het Johannesevangelie	27
Geef mij te drinken	29
Over deze vertaling	30
Praktische informatie	32
1. Aantekeningen in de marge	32
2. Eerste voetnoot	32
3. Schriftcitaten en -verwijzingen	32
4. Paragraafnummers en tussenkopjes	32
5. Afbeelding	33
6. Lijst van behandelde evangelieteksten per verhandeling	33
7. Gebruikte afkortingen	33
A. Bijbelboeken	33
B. Literatuurverwijzingen	34
Literatuur	35
1. Tekstuitgaven (chronologische volgorde)	35
2. Vertalingen (op taal en tijd)	35
a. verhandelingen over het Johannesevangelie	35

b. andere werken van Augustinus in Nederlandse vertaling (alfabetisch)	36
3. Achtergrondliteratuur (alfabetisch)	37
Johannes 1-5 in Nederlandse vertaling volgens de bijbeltekst van Augustinus	39
Geef mij te drinken	49
Verhandeling 1 Als een bergtop door het licht geraakt	51
Verhandeling 2 De wereld door het Woord gemaakt	68
Verhandeling 3 Genade op genade: geloof en eeuwig leven	83
Verhandeling 4 Johannes de Doper als Elia	103
Verhandeling 5 Het is de Heer die doopt	119
Verhandeling 6 De Geest als een duif	140
Verhandeling 7 Onder de vijgenboom	164
Verhandeling 8 Van water in wijn	189
Verhandeling 9 Zes stenen watervaten	205
Verhandeling 10 Als een brullende leeuw in de tempel	221
Verhandeling 11 Nikodemus: een bezoeker in de nacht	236
Verhandeling 12 Leraar van Israël	255
Verhandeling 13 De vriend van de bruidegom	271
Verhandeling 14 “Hij moet groter worden en ik kleiner”	291
Verhandeling 15 Geef mij te drinken	307
Verhandeling 16 Wie gelooft Hem op zijn woord?	330
Verhandeling 17 Achtendertig jaar verlamd	339
Verhandeling 18 De Zoon kan alleen wat Hij de Vader ziet doen	355
Verhandeling 19 Drie opstandingen	370
Verhandeling 20 Onscheidbaar als het schijnsel van het licht	394
Verhandeling 21 Met hart en ziel verbonden	409
Verhandeling 22 Glans van eeuwig licht	428
Verhandeling 23 De opstanding van de ziel en die van het lichaam	443
Register op bijbelteksten	462

Inleiding

“De evangelist Johannes vliegt als een adelaar hoger dan anderen, laat de duisternis van de aarde verder onder zich en aanschouwt het licht van de waarheid met scherpere ogen,” aldus Augustinus (354-430) aan het begin van een van zijn verhandelingen in deze bundel (15,1). In die beschrijving valt een grote hoogachting te ontwaren voor de schrijver van het vierde evangelie in het Nieuwe Testament. De bisschop van het Noord-Afrikaanse Hippo Regius koesterde daarvoor dan ook een bijzondere belangstelling.¹ Het literaire resultaat van die persoonlijke interesse is terug te vinden in de *124 verhandelingen over het Johannesevangelie* (*In Iohannis euangelium tractatus CXXIV*, hierna afgekort als *Io.eu.tr.*). Daarin wordt de evangelietekst vers-voor-vers overdacht en toegelicht. Augustinus is de enige in de vroegchristelijke Latijnse wereld van wie zo’n commentaar op het volledige Johannesevangelie is bewaard.² Zijn beschouwingen bij de evangelietekst kan men op hun beurt in zekere zin ook opvatten als die van een adelaar: Augustinus heeft een scherp oog voor details in het evangelie, die hij vaak een verrassende plaats geeft in zijn uitleg zonder dat hij de grote lijn uit het oog verliest.

Ordelijk verzameld

Het oudste spoor van Augustinus’ *verhandelingen* gaat terug op zijn bevriende huisgenoot en biograaf Possidius. Vanaf het jaar 397 tot aan zijn dood na 437 was hij bisschop in het eveneens Noord-Afrikaanse Calama. Na Augustinus’ dood heeft hij een levensbeschrijving over hem gemaakt, waaraan hij een lijst van diens werken heeft toegevoegd. In deze *Indiculus* staan de *verhandelingen* al vermeld en Possidius merkt erover op dat het werk in zes delen of *codices* bewaard werd.³ Door zo’n kantteke-

1 Vgl. Gehlen-Springorum e.a. 2007, 20. Volledige bibliografische verwijzingen zijn uitgewerkt in het literatuuroverzicht achter deze inleiding.

2 Vgl. Lawless 2007, 135.

3 *Tractatus de euangelio Iohannis a capite usque in finem in codicibus sex*. Vgl. Wilmar 1931, 182.

ning wordt de indruk gewekt dat hij het werk met eigen ogen heeft gezien, al blijft het de vraag of zo'n vermelding in een lijst als reeds bestaande titel of door Possidius gegeven omschrijving moet worden opgevat.⁴

Toch mag men daaruit niet concluderen dat de 124 *verhandelingen* als een onafgebroken reeks toelichtingen door Augustinus in een keer zijn opgesteld. Veel waarschijnlijker is het dat hij aan het einde van zijn leven verschillende series *verhandelingen* tot een doorlopend commentaar heeft bijeengelegd, zoals eerder bijvoorbeeld zijn leraar en geestelijk leidsman Ambrosius van Milaan (340-397) verschillende stukken van zijn commentaar op het Lucasevangelie tot een geheel had omgewerkt.⁵ In de afgelopen decennia is uitvoerig onderzoek verricht naar de verschillende geledingen in Augustinus' *verhandelingen*. Omdat Augustinus zelf niets heeft verteld over de totstandkoming van het doorlopende commentaar, moest gebruik worden gemaakt van uiteenlopende criteria: naast literaire en formele overwegingen heeft ook de vergelijking met andere werken van Augustinus interessante resultaten opgeleverd.

Een eerste indeling kan worden aangebracht tussen de *Io.eu.tr.* 1-54 en 55-124. Deze scheiding is gebaseerd op het feit dat er een opvallend verschil in lengte en stijl is tussen de twee groepen. De *verhandelingen* van de eerste groep omvatten ongeveer tweederde van het materiaal als geheel en gaan in op Johannes (Joh) 1-12; de tweede groep omvat circa een derde van het tekstmateriaal en behandelt Joh 13-21. De *verhandelingen* in de tweede reeks zijn dus korter en gaan veel bondiger en zakelijker in op de evangelieteksten. Sinds 1930 is op grond daarvan de idee geopperd dat de *Io.eu.tr.* 1-54 daadwerkelijk door Augustinus als preek gehouden zijn en door snelschrijvers zijn opgetekend;⁶ in de reeks 55-124 zou het meer om dictaten van hem gaan. Zulke dictaten konden dan als modelpreken functioneren en eventueel in kerken met minder begenadigde predikanten worden voorgelezen.⁷

Binnen die eerste groep *verhandelingen* (1-54) zijn ook weer onderverdelingen aangetoond. Zo is gebleken dat Augustinus de *verhande-*

4 Vgl. Berrouard 2004, 19-20. Hij veronderstelt daarin dat de vermelding in de lijst als titel moet worden opgevat, die Augustinus zelf al aan het werk heeft gegeven.

5 Vgl. Eijkenboom e.a. 2005, 17-18.

6 Over de rol van de snelschrijvers of stenografen zie Van Neer e.a. 1996, 7-8; Van Zaalen e.a. 13.

7 Vgl. Huyben 1930. Zijn inzichten zijn nadien door de meeste deskundigen overgenomen, met uitzondering van Lawless 2007, 135.